

неканонічний канон:

Коли міркуєш про канон української літератури, у пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми — Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький... Хоча насправді цей перелік значно ширший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомих. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів — від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на твори українських класиків по-новому.

Зміст

-
- 7 • Ключ до розуміння тексту:
«Нечестиве кохання» і прихильність
музи (Віра Агеєва)
-

Андрій Лаговський

- 27 • Частина перша. Не порозуміються
- 73 • Частина друга. Туапсе
- 273 • Частина третя. За святим Єфремом
Сирінім
- 365 • Частина четверта. Порозумілися

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: «Нечестиве кохання» і прихильність музи

Перший український інтелектуальний роман уцент зруйнував усталені ієрархії патріархальних цінностей традиційного суспільства. «Андрій Лаговський» Агатангела Кримського — про нову чуттєвість модерністської доби, платонівський ерос та «нечестиве кохання» (так називався цикл його поезій у збірці «Пальмове гілля»), зрештою, про відчайдушну й безоглядну ревізію християнства та пошук релігійних альтернатив.

Якраз Кримський запропонував українським читачам нові уявлення про тілесність та сексуальність, про психічну норму і її перегляд при початку ХХ століття, коли фрейдівський психоаналіз звернув увагу на вплив підсвідомого, а в культурі межі століть руйнувалися вікторіанські упередження й заборони.

Величезне листування письменника дає всі підстави говорити про «Андрія Лаговського» як про текст автобіографічний. Кримський учився в київській колегії Павла Ґалагана, згодом здобув фах сходознавця в московському Лазаревському інституті східних мов, два роки провів у науковому відрядженні в Сирії та Лівані. Через професора Павла Житецького ще в учнівські роки долучився до національного руху.

здобув визнання як український поет і вчений. Його доробок справді феноменальний: знав понад шістдесят мов, досліджував східні культури, став автором численних монографій, підручників, перекладів. У 1918 році Кримський долучився до тієї блискучої плеяди поворотців із чужих столиць, котрі приїхали до уенерівського Києва будувати свою державу, й став одним із фундаторів Всеукраїнської академії наук.

І все ж, видається, він завжди залишався людиною роздвоєною, складною, самотником, котрий страждав через свою нетолеровану спільнотою сексуальну орієнтацію. Опублікувавши 1905 року у Львові дебютний роман (дві перші частини), дав підзаголовок «Із життя істериків». Головному героєві відляє багато епізодів власної біографії: здається, єдиною деталлю, що мала б завуалювати очевидну сповідальність, стала належність блискучого професора Лаговського до кафедри математики. (Леся Українка, прочитавши роман, не без іронії радила авторові дати героєві відповідніший фах, таки ж гуманітарний.)

Лаговський рано відчув незакоріненість, утрату питомого ґрунту. Його суперечки з матір'ю означали й розрив із патріархальною рустикальністю загалом, ба більше,

перша частина твору прочитується як очевидна пародія на романтичні сільські ідилії.

Це, перефразуючи Вірджинію Вулф, конфлікт освіченого сина та некультурної, застряглої в буденному господарюванні матері. До неї Андрій почуває, завітавши додому по тривалій розлуці, переважно обриду й зневагу: «Стара Лаговська виглядала з себе так, що її швидше можна

було б залічити до "жінок", ніж до "дам"». «Обличчя її неінтелігентне, вульгарне. Руки червоні, порепані». «В мене так-таки нічогісінько нема спільного з нею, — подумав собі Андрій і саркастично додав: — Я — продукт сучасної цивілізації, я дегенерат, я декадент, я людина з fin de siècle, я неврастенік, а вона — така некультурна баба, що навіть неврастенії не надбала... дарма, що в неї епілепсія». А дізнавшись, що мати позичає гроші під лихварські відсотки, пішки вирушає до Києва, обіцяючи собі ніколи не повертатися на малу батьківщину. Село, отже, заперечене з безоглядною рішучістю. Однак водномить зректися матиного спадку не вдається: принаймні в молодого бунтаря вистачає мужности й совісности визнати, що, по-перше, зароблені лихварством гроші мати висилала йому на навчання, а по-друге, схильність до нервових хвороб також передається в поколіннях.

Надзвичайно прикметне це розведення двох недуг: епілепсія стає чи не метафорою фізичного виродження, а неврастенію герой Кримського інтерпретує як символ певного стану культури.

Справді, на зламі століть почався сутнісний перегляд поняття психічної норми й божевілья, уявлень про душевне здоров'я, патологію, межові стани, про зумовленість лікарських присудів та інтерпретацій тими чи іншими культурними моделями й цінностями.

У добу позитивізму дарвіністська медицина почасти брала на себе роль «психіатричної поліції». І саме лікування в тодішніх клініках не передбачало спроб порозуміння, врахування іншої точки зору, базувалося на грубому, мало не тюремному примусі пацієнтів.

I

Дочекався я свого святонька.
Виряджала в світ мене матінка...
— Нехай, сину мій, ми працюємо,
Нехай цілий вік ми горюємо —
Та не всі ж, як ми, в землі риються:
Може, є такі, що і миються.
Як знайдеш таких, милий синочку,
Простели себе, як рядниночку.
Чоло з похилу не поморщиться,
Спина з похилу не покорчиться,
Спина з похилу не покривиться,
Зате ступить пан і подивиться.
Зате ступить пан на покірного
І прийме тебе, як добірного.
І з панами ти привітаєшся,
З полем батьківським розпрощаєшся...

Перечитавши ці вірші, студент Андрій Іванович Лаговський осміхнувся, бо щось згадав. Він стояв коло столу, перегортав свої листи, записки і всякі інші шпаргали, та й усе, що непотрібне, він одкидав набік, себто щоб знищити. Співомовку Руданського, що оце він узяв до рук, він давно-давно колись переписав був сам, власною рукою, вже тому год вісім, ще тоді як був гімназистом та здобув од своєї матері один курйозний лист. Того

листа він тоді пришив був до віршів і переховував обидва документи вкупі.

Перегорнувши сторінку далі, Лаговський побачив і того самого матиного листа. Мати була неписьменна — посланіє до сина зложив їй якийсь писака під її диктант. Як перечитав Лаговський ту писульку, він знов осміхнувся, та вже якось криво й кисло. От що стояло там:

«Г. Громопіль Київськ. губ. 18⁶/₁₁86.

Дорогий Андрійку!

Посилаю тобі три карбованці. Не трать їх марно, бо мені гроші не легко приходяться. За твою харч і за твою квартиру заплачено вже згори, так на що б ти мав втрачатися іще? Ці три карбованці — то вже тобі самому, на дрібні розходи. Тільки ж коли що купуватимеш, то купи так, щоб ніхто не бачив: чужі люди збоку дивитимуться — будуть думати, що ти дуже багатий; то й стипендії ти не дістанеш. Найбільше прошю: тютюну не купи, бо як довідається начальство, що ти заживаєш, то сключать тебе з гімназії. Шануйся, мій сину, слухайся старших. Не заводься з товаришами та й не приятелюй з ними, бо пуття од них не навчишся. А найбільше — годи вчителям. Будь до них привітний, ласкавий, покірний; директора дуже поважай, не сперечайся з ним; як де зустрінеш, то низенько вклонися. Спина, як поклонишся, не зламається, а отже ж усі вчителі тебе полюблятимуть. Ласкаве телятко дві матки ссе.

Цілую і благословляю. Твоя мати А. Лаговська».

Все це було писано поганою російською мовою, з безліччю помилок, а вкінці додано: «А по ея покорнейшой